

Ivana Dizdar

Filozofski fakultet u Splitu

ivana.cagalj87@gmail.com

Petar Gudelj i Veselko Koroman – pjesnici izvan vremena i prostora?

Rad analizira poetike i (izvan)književne okolnosti u kojima stvaraju dvojica „između“ iz hrvatske književnosti: Petar Gudelj i Veselko Koroman. Usprkos književnom i antologijskom radu, kvalitativno i kvantitativno opus dvojice književnika godinama je (bio) nerazmjeran s prepoznatošću na hrvatskoj književnoj sceni. Pokušat će se dati odgovor na pitanje treba li razloge dugogodišnjega zanemarivanja tražiti u samorodnim poetikama i činjenici da je i Gudelju i Koromanu teško naći srodnika u hrvatskoj književnosti jer ne pripadaju nijednom određenom estetičkom pravcu ili su pak razlozi neknjiževnog karaktera, odnosno podrtavaju s jedne strane osobni izbor, samotnjački život dvaju suvremenika, a s druge strane kulturno-političko pitanje koje se tiče utjecaja suvremenih (mikro)migracija (mijenjanja prebivališta) na društveni i književni egzil. Želeći pokazati odnos hrvatske književne scene i povijesno-književne znanosti prema dvojici književnika, analizirat će se njihova zastupljenost u relevantnoj literaturi kao i značajke njihovih (poetskih) djela koje ih izdvajaju iz skupine hrvatskih suvremenih pisaca. Analiza će pokazati koliko su suvremene migracije utjecale na razvojne promjene u stvaralaštvu dvojice autora (izbor motiva, kompozicijsku čvrstoću, eventualne pjesničke preokrete). Naposljetku, postaviti će se (otvoreno) pitanje koliko je ipak došlo do promjene u stavu prema nedomicilnim, uvjetno rečeno dijaspornim književnicima, o čemu, između ostaloga, svjedoči i dodjela hrvatskih pjesničkih nagrade, kao što su Goranov vijenac kojim su obojica ovjenčana.

ključne riječi: spacijalnost, „između“, (mikro)migracije, „samorodnost“, izvandomovinska književnost, mitizacija

1. Uvod

Cilj ovoga rada jest analizirati odnos poetika i (izvan)književnih okolnosti u kojima stvaraju Veselko Koroman i Petar Gudelj, dvojac koji će Enver Kazaz nazvati možda najvećim pjesnicima naših jezika (usp. Copf 2014). Fenomen istodobne (društveno-poli-

tički uvjetovane) izdvojenosti i pripadnosti (hrvatskoj, ali i susjednim književnostima) na teorijskoj razini objasniti će se analizom kategorija vremena i prostora, s naglaskom na ulogu specijalnosti u književnosti. Na primjerima biobibliografije autora ispitat će se u kojoj mjeri oni stvaraju izvan vremena i prostora, motivirani dubokom unutarnjom potrebom, ne sljedeći aktualne književne struje, te kako su se usprkos nepovoljnim društveno-povijesno-političkim okolnostima i književnom ekskluzivizmu¹ razvili u zrele poetske ličnosti o kojima je napisan golem broj književno-kritičkih osvrti. Njihova pak potpun(i)ja integracija u hrvatsku književnost nedovršeni je proces, o čemu će biti riječi u daljnjoj analizi. Pritom ćemo se usredotočiti na slično zemljopisno i duhovno okruženje u kojem su rođeni i stvaraju dvojica suvremenika, njihovu izmještenost iz matice te čežnju za zavičajem koja se očituje u mitskom shvaćanju zemlje i govora (usp. Maroević 2001: 378).

2. Specijalnost u književnosti

Objašnjavajući razvoj postmodernih geografija, Edward Soja istaknut će nove mogućnosti trostrane dijalektike prostora, vremena i društvenoga bića koje dovode do promjene i materijalnoga pejzaža suvremenoga svijeta i interpretacijskoga područja kritičke teorije (1990: 12). Naime, nakon dugogodišnjega zanemarivanja pod utjecajem historicizma, prema Sojinim riječima, krajem 20. stoljeća ponovno se potvrđuje važnost prostora za razumijevanje društva (ibid: 11–12). Uloga specijalnosti u proučavanju književnosti na primjeru ovoga rada može se vidjeti u prirodi pripadanja (društvenoga bića, tj. pjesnika) vremenu i prostoru kao faktoru izgradnje (pjesničkog) identiteta, što se može objasniti postavkama kulturne i humane geografije. Jedna od tih postavki važna za kontekst stvaranja imotsko-hercegovačkog dvojca snažna je zavičajna identifikacija. Edward Relph u knjizi *Mjesto i bezmjesnost* iz 1976. razrađuje pretpostavku da su neka mjesta autentičnija od drugih te da zajednica, pripadnost i „osjećaj mjesta“ mogu nastati samo na onim mjestima gdje je veza između ljudi i mjesta duboko ukorijenjena (Hubbard 2008: 73). Relph ukorijenjenost ili privrženost nekom mjestu povezuje s poznavanjem mjesta i poznaošću u mjestu te sa zajedničkim i osobnim iskustvom koje mjestu daje značenje. Ukorijenjenost također uključuje brigu o mjestu. Briga/brižnost jest „bitna potreba ljudske duše“ (Weil 1955: 53, prema Relph 1976: 38) koja uključuje odgovornost prema mjestu i privrženost uz mjesto (Relph 1976: 38). Područja/polja brižnosti analizirat će Yi Fu Tuan, jedna od ključnih figura humane geografije. O prožimanju ljudi, vremena i prostora Filip Kozina će reći: „U središtu Tuanove pozornosti

¹ Sanjin Sorel, analizirajući razloge Gudeljeve isključenosti iz hrvatske književnosti, upozorit će na ekskluzivizam koji se očituje u nesvjesnim zahtjevima jedne kulture prema „urođeničkoj“ za njezinom prilagodbom interesima vladajućih skupina (Sorel 2013: 76, prema Crowther 1997: 16) koji je u hrvatskom kontekstu dopunjen centraliziranošću, dok će Krešimir Bagić naglasiti da „slučaj Petra Gudelja nije problem Petra Gudelja, nego čudljivosti, nesustavnosti i nazdravičarske prigode govora o književnosti u nas“ (Bagić 2017: 62).

je mjesto (*place*) kao utjelovljenje ljudskih iskustava i aspiracija koje ima značenje, odnosno unikatnu osobnost (*personality*) stečenu s vremenom od prirodnih danosti i djelovanjem ljudi. No samo ljudi mogu imati osjećaj mjesta (*sense of place*), a Tuan tom terminu pripisuje vizualno ili estetsko doživljavanje te poznavanje (zvukova, mirisa, tekstura) mjesta kao posljedicu duljeg kontakta s njime“ (Kozina 2011: 167).

Tuan se dakle usredotočuje na iskustvena svojstva prostora, sugerirajući da se mjesto „stvara i održava kroz ‘polja brižnosti’ koja proizlaze iz emocionalne privrženosti ljudi. Služeći se idejama *topofilije* i *topofobije* kako bi uputio na želje i strahove koje ljudi povezuju s određenim mjestima, njegov je rad upozorio geografe na osjetilnu, estetsku i emocionalnu dimenziju prostora“ (Hubbard 2008: 73).

Odnos između ljudi i okoline, između pjesnika i prostora uvjetovan je autentičnošću prostora koji je u sebi generacijama akumulirao značenja na temelju zajedničkih i osobnih iskustava. Tako se gradi(o) identitet mjesta s kojim su pojedinac i zajednica spontano, intimno i izravno povezani. Relph će takva mjesta nazvati autentično stvorenima (1976: 67), dok će Rob Shields u knjizi *Places on the margin* iz 1991. upozoriti na stvaranje mitova mjesta i mitova prostora. Ovaj kanadski sociolog i kulturni teoretičar definira socijalnu spacijalizaciju kao trajnu socijalnu izgradnju prostornog na razini društveno imaginarnoga (kolektivne mitologije, pretpostavke), kao i intervencija u krajolik (1991: 31). Anthony Giddens socijalnu će spacijalizaciju okarakterizirati kao socijalno „vezivanje vremena i prostora“ (Giddens 1984, prema Shields 1991: 46), što uključuje temeljnu koordinaciju percepcija i razumijevanja koja omogućava socijalnost svakodnevnih interakcije i stvaranje trajnih društvenih oblika i institucija. Tako se grade kulturna zdanja percepcija i predrasuda, slike mjesta i regija i uspostavljaju performativni kodeksi koji prakse i načine društvene interakcije povezuju s odgovarajućim okruženjima (ibid). Takve slike mjesta nastaju pretjeranim pojednostavlivanjem (tj. svodenjem na jednu osobinu), stereotipiziranjem i etiketiranjem. S druge strane, upozorava Giddens, život i jest organiziran oko prostornih rutina i oko prostornih i teritorijalnih podjela. One izranjaju na površinu kao nositelji središnjih društvenih mitova koji potkrepljuju ideološke podjele između klasa, skupina i regija (ibid: 47). Mitovi mjesta specifični za određenu skupinu ili klasu pretvaraju se u transcendentnu spacijalizaciju jer su uključeni u hegemonističke diskurse i prerađeni komercijalnim oglašavanjem i propagandom [...] što pojačava određene slike njihovim pukim ponavljanjem i asimilacijom s onim što se smatra poželjnim (ibid: 62).

Uloga književnosti u gradnji društvenih mitova vidi se u svjesnom posezanju za ritualizacijom² i mitizacijom, što se može potkrijepiti primjerima iz bogata stvaralaštva

² Ritualizacija i ponavljanja u književnim djelima doprinose izgradnji identiteta; pišući o identitetima u kulturama dijaspore, Anne-Marie Fortier naglasit će da je pamćenje više nego (decentrirani) teritorij glavna osnova nastajanja identiteta na prostorima koji se nalaze izvan vremena-prostora nacije (2008: 238–239). James Martin reći će da se identitet u takvim sredinama tvori retroaktivno zazivanjem mitskoga jedinstva (2008: 137–138).

i Gudelja i Koromana (od Ilira do bogumila), odnosno u poigravanju stvarnom, mitološkom i umjetničkom zbiljom, potaknutom prirodno i društveno proizvedenim prostorom. U ovom smislu važno je spomenuti Lefebvreovu podjelu na Prirodu kao naivno dani kontekst i „drugu prirodu“, odnosno transformiranu i društveno konkretiziranu specijalnost koja proizlazi iz primjene svrhovita ljudskoga rada. Prostor je uvijek politički, ideološki i strateški (Lefebvre, 1976: 31, prema: Soja 1990: 80).

Možemo zaključiti da su određeni (autentični) prostori svojom prirodom, poviješću i društvenim razvojem više podložni stereotipizaciji, mitizaciji, i konačno ideologizaciji. Osobna i zajednička iskustva ljudi pritom imaju ključnu ulogu koja krajem prošlog stoljeća u okviru kulturnih i humanih geografija dobiva na važnosti u proučavanju društva, ali i književnosti. Sljedeća poglavlja fokusirat će se na izdvojenost dvojice pjesnika iz vremena i prostora kojima neminovno pripadaju i koja su im obilježila privatni i profesionalni život.

3. Marginalizacija zbog izmještenosti iz matice

Veselko Koroman (1934., Radišići kod Ljubuškog) hrvatski je pjesnik, pripovjedač, romanopisac, esejist, književni kritičar, putopisac, književni povjesničar i antologičar. Predan rad te prisutnost na književnoj sceni Hrvatske i Bosne i Hercegovine vidi se u činjenici da je od 1957. do danas izdao 44 knjige (većinom objavljene u Mostaru, Sarajevu i Zagrebu), da je zastupljen u 71 antologiji, da je član mnogih udruženja³ te dobitnik važnijih književnih nagrada,⁴ da je predložen za Nobelovu nagradu⁵ te postoje brojni kraći osvrti ili studije o radu ovoga plodnog autora. Ipak uvidom u literaturu (koju je sam autor precizno i temeljito sastavio, usp. Šimunović [ur. i pril.] 2001: 436–452), primjećujemo da je tek nekoliko znanstvenika posvetilo više pozornosti Koromanovu cjelokupnom opusu.⁶ Tako Petar Šimunović piše da do 1970-ih hrvatskim kritičarima nije bio dopušten interes za književnost bosanskohercegovačkih Hrvata te, ako su

³ Član je bivšeg Udruženja književnika Bosne i Hercegovine; zatim hrvatskog centra PEN-a, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne sa sjedištem u Mostaru, Društva hrvatskih književnika sa sjedištem u Zagrebu i Akademije znanosti i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Izvor: URL1.

⁴ Dobitnik je „Poletove“ nagrade za prozu, Udruženja književnika Bosne i Hercegovine za poeziju, „Goranova vijenca“ za ukupni književni rad i nagrade „Dubravko Horvatić“ za poeziju kao i Maslinova vijenca (*poeta oliveatus*), prilikom jubilarne 25. jezično-pjesničke smotre *Croatia rediviva ča-kaj-što* u Selcima na otoku Braču 2015. te plakete „Dobro jutro, more“, s pjesničkih susreta u Podstrani 2017. Izvor: URL1.

⁵ Koromana je 2018. godine Društvo hrvatskih književnika predložilo za Nobelovu nagradu, ali nije dobilo potporu HAZU uz objašnjenje da Akademija sama želi predlagati kandidate, dok AZU BiH na isti prijedlog nije odgovorila (Vukoja 2018).

⁶ Njegov književni rad monografski je prikazan u knjigama: Vlatko Pavletić: *O poeziji Veselka Koromana i razgovor s njim o poeziji* (Sarajevo, 1987) i *Kritičari o Veselku Koromanu* (Mostar, 2001; priredio Pero Šimunović). Izvor: URL1.

i pisali o Koromanu, svrstavali su ga u skupinu s književnim predstavnicima drugih dvaju naroda u BiH (2000: 6). Sustavnija istraživanja pojavila su se 1980-ih i 1990-ih, međutim službena hrvatska književno-povijesna znanost Koromana nije dovoljno prepoznala te nije suglasna kamo ga svrstati. Miroslav Šicel (1997) smješta ga uz glavne predstavnike razgovorca, kao i Dubravko Jelčić (1997: 351) uvrštavajući ga u skupinu pjesnika koji nepobitno pripadaju hrvatskoj književnosti „iako nisu djelovali u hrvatskom književnom životu“. Slobodan Prosperov Novak (2004: 249–250) Koromana ubraja u „suvremenike“ te ga smatra jednim „od najpostojanijih književnika u Bosni“ ističući bezrazložno previđanje njegova pjesništva od strane književne matice. Cvjetko Milanja (2000: 10) u svojevrstnoj povijesti hrvatskog pjesništva pod nazivom *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.* njegovu poetiku klasificira kao izvandomovinsku nazivajući ga „izmeđunikom“ i svrstavajući ga u posebnu skupinu pjesnika iz BiH „koji su dijelom svog života ili korpusa aktivno sudjelovali u hrvatskoj književnosti“. Za razliku od Milanje, već spomenuti književni kritičar Šimunović (2001: 10) nije sklon svrstavanju ni Koromana ni cjelokupne hrvatske književnosti u BiH u književnost hrvatske dijas-pore ili izvandomovinsku književnost tvrdeći da „nakon Krugova i Razloga najvitalnija stvaralačka strujanja suvremenog hrvatskog pjesništva izbijaju daleko od ‘kulturnog središta’, na prostorima što ih nastavaju bosanskohercegovački Hrvati“. Istu će misao iznijeti Miljenko Jergović pišući da je više hrvatske poezije u Radišićima kod Ljubuš-kog nego u Hrvatskoj (Jergović 2014). Sam autor između ostaloga u „Pismu bližnjima“ (Koroman 1996: 131–132) revoltirano piše da on stvara „u svojoj drugoj matičnoj drža-vi, a ne negdje van izvornih domovinskih prostora, u dijaspori“. Uz to, u istom se tekstu osvrće na „krajnje neadekvatno, gotovo simbolično“ predstavljanje hrvatskih pisaca iz BiH, zbog čega je i odbio 1990. biti uvršten u *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (usp. Koroman 1998: 134) zaključujući da – ako nije zaslužio cijelu knjigu, ne želi biti pred-stavljen u polovici knjige; a ako ne zasluži cijelu knjigu u budućnosti, barem će „leći sam u već izgrađenu grobnicu u svojim Radišićima“ (Koroman 1996: 132).

Ova izjava podsjeća na onu Petra Gudelja (2010: 105) kako u hrvatskoj književnosti piscima najprije naprave lijes, a tek onda stolac. Ovaj će pjesnik, osvrćući se na Ko-romanovu marginalizaciju, slikovito reći da je njegov hercegovački kolega „ptica koja leti umjesto svih nas“ (Vukoja 2018). Kad je riječ o odnosu hrvatske književne scene prema Gudelju, potrebno je reći da se desetljećima o njemu više pisalo i govorilo u Bosni i Hercegovini te Srbiji, tako je uvršten u desetak antologija poezije i pjesama u prozi, napisano je stotinjak kraćih tekstova o njemu,⁷ većinom u Beogradu, ali nedo-

⁷ Između ostaloga, o njemu su pisali Zoran Kravar, Zvonimir Mrkonjić, Sanjin Sorel, Ivan J. Bošković, Slavko Leovac, Srba Ignjatović, Adam Puslojić, Vlatko Pavletić, Ivan Lovrenović, Petar Opačić, Miljenko Jergović, Mile Stojić, Enver Kazaz, Miroslav Palameta (usp. Jahić 2012), ali nedostaju iscrpnije analize ukupnog njegova stvaralaštva. Jedina knjigovna monografija posvećena Gudelju objavljena je 2005. kao prerađen magistarski rad pod nazivom *Mitski med riječi* autorice Tee-Tereze Vidović Schreiber.

staju iscrpnije analize ukupnog njegova stvaralaštva te se čini da ga je baš kao i Koromana potpuno iznova i dublje iščitati, o čemu obojica autora na više mjesta pišu. Iako u povijestima hrvatske književnosti nije dobio (dovoljno) mjesta, o njemu kao i o Koromanu piše nekoliko naših književnih povjesničara, posvećujući njihovu stvaralaštvu većinom kraće ulomke. Jelčić (1997: 363) ga uvrštava u period postmoderne ističući da je bio „nazočniji u srpskoj nego u hrvatskoj književnoj sredini“, Prosperov Novak (2004: 246) daje mu mjesto skupa s Koromanom među suvremenicima naglašavajući da mu je opus „u cjelini zaroden izvan piščeve nacionalne književnosti“, dok Milanja (2000) i Gudelja i Koromana uvrštava u već spomenutu skupinu „između književnika“, što će se pojasniti u sljedećem poglavlju.

Analizirajući utjecaj vremena i prostora na književno djelovanje dvojice pjesnika, primjećuje se kako je matica Koromana previđala iako se nije maknuo iz svoga užega zavičaja, a Gudelj je svojom promjenom prebivališta zacrtao poetski put izvan suvremenih hrvatskih književnih tokova. Naime, Petar Gudelj (1933, Podosoje kraj Imotskoga) nakon školovanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te studija komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu, u tom gradu ostaje od 1959. do 1990. da bi se početkom Domovinskoga rata vratio u Bašku Vodu. Radio je u izdavaštvu te od 1972. kao profesionalni književnik. Prvu je zbirku pjesama *Ruke, suze i čempresi* objavio 1956., a do danas je izdao 26 knjiga. Kao ni Koromana, ni njega nema u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, a o svojoj će marginalizaciji pjesnik progovoriti posebice u zbirci *Duša tilu* (2010), gdje će se uz veliku dozu autoironije osvrnuti na odbijanje rukopisa zagrebačkih izdavača, neuvrštavanje u hrvatske antologije i književna udruženja. Prema Prosperovu Novaku (2004: 247), tek je troknjižjem *Golubice nad jamama* (1993) „Gudelj prvi put i bez ostatka integriran u vlastitu nacionalnu književnost“. Integracija se potvrdila i 2010., kada je nagrađen Goranovim vijencem, zatim 2011. Krležinom nagradom, 2014. plakatom „Dobro jutro more“ te činjenicom da se o njemu počelo intenzivnije pisati i govoriti u hrvatskim medijima u 21. stoljeću. Sve to svjedoči o otvaranju hrvatske književnosti prema autoru kojega će Petar Opačić nazvati živim klasikom, nacionalnim bardom (Gudelj 2004: 594).

Iako Koromana i Gudelja promatramo ponajprije kao tvorce stihova, nužno je primijetiti njihovu tendenciju za sustavnim i sveobuhvatnim proučavanjem razvoja hrvatske književnosti. I jedan i drugi autor kazat će da su u određenim životnim razdobljima (s naglaskom na ratno i poratno) nauštrb stihova sastavljali antologije. Tako je Koroman autor triju antologija: *Hrvatska proza Bosne i Hercegovine od Matije Divkovića do danas* (Mostar, Split, Međugorje, 1995), *Hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine od Lovre Sitovića do danas* (Zagreb 1990 i Mostar, Split, Međugorje, 1996), *Hrvatska drama Bosne i Hercegovine od Matije Divkovića do danas* (Mostar, 2008). Drugu je po redu antologiju odbilo dvadesetak izdavača, što svjedoči o upornosti i odvažnosti ovoga proučavatelja hrvatske baštine u susjednoj nam državi. Osim toga, želeći pokazati kontinuitet hrvatske književnosti u BiH i tvrdeći da nije moguće promatrati književnost

jednoga naroda osim kao cjelinu, Koroman je napisao također knjigu kritika i eseja *Pogled iz zrcala* (1974) te knjigu filozofsko-esejističkih zapisa *Svijet ili dvije polovice* (1979) u kojima se osvrće na djela hrvatskih i ostalih pisaca s bosanskohercegovačkog tla i njemu susjednih zemalja (usp. Koroman 1998: 109, 117, 118).

S druge strane, Petar Gudelj – koji će sam reći da se smatra ne samo hrvatskim, nego i srpskim, bosanskim, hercegovačkim, albanskim i grčkim piscem, odnosno balkanskim u onom smislu ishodišta zapadne civilizacije u Grčkoj (usp. Bajramović 2012) – izdao je antologiju bošnjačkih, crnogorskih, hrvatskih i srpskih usmenih pjesama *Kada se sunce ženilo* (2012). Ranije je priredio četiri čitanke i četiri priručnika teorije književnosti tijekom boravka u Beogradu od druge polovine šezdesetih pa do osamdesetih godina (ibid).

Usprkos živom interesu za hrvatsku, ali i književnost susjednih zemalja, te neupitnoj kvaliteti njihove poezije (o čemu svjedoči i činjenica da pojedini kritičari Gudelja nazivaju najvećim nepoznatim hrvatskim pjesnikom, a Koromana jednim od najvećih hrvatskih suvremenih pjesnika), dvojica suvremenika – uz iznimku tek nekoliko proučavatelja i poznavatelja njihova *cjelokupnog stvaralaštva* – nisu do kraja ni iscrpno pročitana te im je većinom u temeljnim djelima hrvatske znanosti o književnosti, od kojih su neka gore spomenuta, dan tek pokoji redak ili stranica. U daljnjem tekstu pokušat će se pronaći mogući razlozi za takvu dugogodišnju marginalizaciju u dvama konceptima: izmeđništvo i samorodnost.

4. Izmeđništvo

Vremenski i prostorno Koroman i Gudelj u desetljećima stvaranja ostaju između različitih estetskih stilova, između usmene i pisane književnosti, između dviju ili triju zemalja. Stvaranjem izvan matice oni do kraja „ne pripadaju nijednom estetičkom pravcu niti jezično-stilskoj formaciji“ (Gašparović 2014: 93) te ih Milanja (2000: 272), kako je već istaknuto, naziva izmeđnicima⁸ naglašavajući da stručna kritika ove pjesnike s Dragojevićem, Marovićem i Cvitanom uvrštava između krugovaša i razlogovaca ne samo zbog godine rođenja i objave prve zbirke. Izmeđništvo se vidi i u drugom faktoru, a to su korijeni; bogumilska pozadina pojačana prebivanjem izvan hrvatskih granica, što je rezultiralo osjećajem čežnje i nostalgije, vraćanjem prapočecima, mitizacijom. Treća značajka bila bi donekle spontani nadrealizam, koji opet ne odgovara hrvatskim nadrealističkim poetikama,⁹ već se očituje kroz fragmentarnost, mikroskopiranje, folklorne

⁸ Uz Gudelja i Koromana u izmeđnike su uvršteni i: Mirko Rogošić, Anđelko Vuletić, Nikola Martić, Zvonimir Majdak i Alojz Majetić (Milanja 2000: 272).

⁹ Milanja će kod Gudelja primijetiti nadrealističke impulse srbijanske varijante nadrealizma, slične donekle Vuletiću (ibid: 261), a kod Koromana naglašava Kaštelanovu verziju nadrealizma povezanu s pučkim folkolornim elementom (ibid: 273).

elemente, jezičnu redukciju.¹⁰ Posljednja je metafizička dimenzija i psihološki senzualizam kojima se ovakve poetike razlikuje od krugovaške (ibid: 272–273).

Čini se da dvojica pjesnika ostaju izvan prostora i vremena desetljećima pišući istu pjesmu ne mareći za stilske postupke tipične za određena razdoblja, pa u tom smislu kod njih nema „napretka“ i nema praćenja dominantnih književnih struja. Koroman (1998: 43) će sam priznati da ne slijedi nijednu specijalnu poetiku i ne odbacuje „ništa što je dobro, pa ma iz kojeg vremena i ma od koga (iz koje poetike) potjecalo“. Analizirajući Koromanovo dugogodišnje stvaranje (od prve zbirke *Grad prema sjeveru* iz 1957. do nedavne *Ja, putnik* iz 2014.), kritičari izdvajaju tri tendencije: korespondencija s usmenom i pisanom književnosti, s poetikama tzv. druge moderne, iako – kako je već naglašeno – Koroman ostaje između krugovaša i razlogovaca, odnosno „u sjeni onih koji su bili bliže generacijskim modelima ili pak središnjim tokovima“ (Maroević 1998: 115); zatim druga tendencija jest dekonkretizacija u posljednjim zbirkama; dok treća – za ovaj rad najzanimljivija – uključuje samorodnost, onebičavanje, suživljavanje s malim i autsajderskim, odustajanje od velikih tema, što će biti pojašnjeno u nastavku.

5. Samorodnost

Književna samorodnost u smislu samosvojnosti, neoponašanja uzora, neoslanjanja na trenutačno aktualne pjesničke struje karakteristika je obojice pjesnika, koja ih ne isključuje (odnosno ne bi trebala isključivati) iz književnoga svijeta Hrvatske i susjednih zemalja. Naprotiv, desetljećima pisanja i proučavanja književnosti, sastavljanjem antologija i udžbenika, Koroman i Gudelj upućeni su u prostor i vrijeme u kojem stvaraju, nadilazeći pritom lokalne okvire.

Budući da obojica pjesnika, što vlastitim izborom, što odnosom (književnog) društva prema njima, žive i stvaraju u često gotovo izoliranim mikrosvjetovima, srodnike im je teško naći. Svaka usporedba čini se uvjetna, a takvih je pokušaja mnogo. Koromanovi kritičari spominju čak i duhovne uzore poput Franje Asiškog, Federica Garcije Lorca, Francisca Jammesa, Nikole Šopa, Šime Vučetića, Vaska Pope, Zlatka Tomičića, Dubravka Horvatića, Vuka Kmjevića, te već spomenutih Dragojevića i Vuletića (Vauptić 2011: 22). Kad je o Gudelju riječ, Dretar navodi pjesnike poput Šimića, Kaštelana i Pešorde koje s Gudeljem spaja dinarski krš, mediteranska provenijencija te južnoslavenački etnos (Schreiber 2005: 42–43). Gašparović podsjeća na bliskost s pjesnicima Mediterana (Kaštelanom, Milićevićem, Pupačićem) ili vršnjakom Vuletićem (Gašparović 2014: 91–92), a sam autor ukazuje na duhovnu i poetičku bliskost s Ujevićem i Parun (ibid). Petar Opačić primijetiti će da bi po dobroj odrednici Gudelj trebao pripa-

¹⁰ Na usmenost, sažetost i reduktivnost ukazuje i Sanjin Sorel govoreći o tradicijskom aspektu Gudeljeva pjesništva (Sorel 2013: 77).

dati krugovašima, ili možda još i više međugeneracijskim pjesnicima među kojima je i Koroman, ali više od svih on stoji postrance (Gudelj 2004: 594).

Tematski je njegova poezija usidrena oko triju pojmova, tijela, zemlje i jezika, kroz čiji dinamični, nerijetko mitski, odnos lirski subjekt traga za porijeklom, kao u pjesmi „Zemlja u jeziku“ iz zbirke *Vrulja* (Gudelj 2004: 218).

Imam zemlju u jeziku.

Imam jezik u zemlji.

Ne mogu iskopati

zemlju iz jezika.

Ne mogu iščupati

jezik iz zemlje.

„Samonik, samorast i samouk“ autor će potvrditi: „To sam ja sam pisao hrvatsku poeziju: kao da je prije mene, kao da je osim mene nije pisao i ne piše nitko“ (Jahić 2012: 42).

Kad je riječ o samorodnim značajkama Koromanovih stihova, Krešimir će Šego (2001: 111–112) baš u ovakvoj samosvojnosti pronaći možda i najjaču značajku njegove poetike naglašavajući da nas autor neoslanjanjem na uzore, a posebno ne na iskustva domaćih autora, uvodi u jedinstveni svijet imaginacije koji je otvoren različitim interpretacijama. Polisemija se tako na primjer može vidjeti u pjesmi „Rog“ iz zbirke *Svjetiljka od trnja* (1971).

Netko gleda dva šipka
dok se kotrljaju po stolnjaku

Mene zanima zračna čahura
što juri za njima

to gnijezdo praznine
okrugli mračni štropot ništica

Lirski subjekt ostaje iznenađen i zapitan pred tajnama svijeta, ne tražeći konačan odgovor, već formirajući vlastiti identitet upravo u svim mogućim pitanjima koja bi se mogla postaviti pred naoko banalnim činom. U pjesmi bi se mogli iščitavati bogumilski utjecaji, borba svjetla i tame, moglo bi se fokusirati na ranije spomenutu fragmentarnost, na slaganje detalja u cjelinu kojoj se nema što oduzeti ni dodati, na jezičnu redukciju koja se na kraju gotovo pretvara u šutnju, tišinu, u ništa. Mogli bismo tražiti (neo)nadrealističke značajke u onom smislu u kojem ih sam autor priznaje kad kaže da pomoću mašte, slutnje i asocijacija nastoji doprijeti do najelementarnijih impulsa u sebi (Koroman 1998: 66).

Kao što se Gudeljeva samorodnost očituje u gradnji pjesničke utopije oko mitske krajine jezika, tijela i zemlje pri čemu čitatelju predstavlja snažne, neprolazne i ponavljajuće slike o i u kamenu, tako se Koroman pokazuje kao samorodan autor po hermetičnim metaforama i polisemiji.

Na početku spomenuti fenomen istodobne izdvojenosti i pripadnosti u kontekstu samorodnosti mogao bi se tumačiti stvaranjem pod utjecajem različitih estetičkih pravaca, što doprinosi pjesničkoj originalnosti. Točnije nego reći da ovi pjesnici nemaju srodnika i ne oslanjaju se ni na kakve uzore bilo bi možda zaključiti da su upoznati s hrvatskim i svjetskim uzorima te da se njihov utjecaj osjeti, ali ne prevladava u stihovima. Pjesničke su slike kod obojice najuvjerljivije tamo gdje izrasli na uzorima ostaju samosvojni, kod Gudelja u mitomanskoj zaigranosti, kod Koromana u originalnoj metaforici.

6. Mikromigracije – Veselko Koroman

Kako se prethodno već dalo naslutiti, uzroci ili poticaji za navedenu samorodnost mogli bi se tražiti u autorovu osobnu odabiru, samotnjaštvu, ali i u društvenim i političkim okolnostima u kojima se našao, kao i unutarnjim mikromigracijama u kojima je sudjelovao. U ovom je kontekstu vrijedno spomenuti podjelu Željka Ivankovića (usp. Ivanković 2010 i Cvitković 2017) koja uključuje tri životne faze Veselka Koromana: prva je predsarajevska i sarajevska te traje do 1971., odnosno do pisanja kobnih članaka;¹¹ druga traje od 1971. do 1991. te je odlikuje hermetičnost i društveni egzil kao rezultat autorovih akcija protumačenih kao nacionalističke; treća je zrela faza, u kojoj autor od 1991. nadalje doživljava stvaralačku kulminaciju vrativši se svom hercegovačkom miljeu. Prva faza uključuje najranije mikromigracije na potezu Radišići – Humac – Ljubuški – Mostar – Kakanj – Bileća – Beograd (gdje je bio na stažu) zatim slijedi povratak u Kakanj, studiranje u Sarajevu, predavanje u Čapljini, Doboju, Visokom. Druga faza obilježena je obiteljskim životom u Sarajevu, potpisivanjem „Sarajevske deklaracije o hrvatskom jeziku“ od 28. siječnja 1971, pisanjem navedenih članaka te oduzimanjem mjesta urednika časopisa *Život*, kada – kako bi prehranio obitelj – mora raditi kao korektor, a potom i lektor u nakladničkoj kući Svjetlost. Na poziciju urednika vraća se 1990, gdje ostaje do 1992. Treća faza počinje povratkom u rodnu Hercegovinu, gdje uređuje mostarski *Osvit* od 1995. do 1998., trajno se naselivši u rodnom mjestu.

U kontekstu navedenih mikromigracija moguće je primijetiti dva glavna zemljopisna impulsa. Prvi je Mostar, u koji odlazi na školovanje 1952. te se tamo upoznaje s

¹¹ Spomenuti kobni članci, zbog kojih je prozvan nacionalistom i politički maknut na marginu, uključuju „Uvlake gredu – a postole stoje“ (*Život*, 1970.; o lošem položaju hrvatskog jezika u BiH), „U cara Trojana kozje uši“ (*Život*, a potom dijelovi dostupni u *Vjesniku* 1971.; o lošoj zastupljenosti osoba hrvatske nacionalnosti na gotovo svim razinama tadašnje BiH) te „Kako ćemo odgovoriti Grgi Gamulinu“ poznatiji kao „Pismo sedmorice“ iz 1971. Izvor: Ivanković 2010.

djelima Jesenjina, zatim Lorce, Rilkea, Leopardija, Trakla; tada „guta stranice“ gotovo svih književnih časopisa što su izlazili u Zagrebu, Sarajevu, Beogradu (Koroman 1998: 132). Drugi je geografski ključan impuls Sarajevo, kamo prvi put odlazi 1956. Početna osamljenost i izgubljenost, pa čak i preosjetljivost na zvukove (Copf 2014) (zbog čega može pisati jedino noću, prenaplašavajući potrebu da se izdvoji iz svijeta u kojem se zatekao), vode do kasnije pjesničke pustinje, nakon čega od 1969. do 1971. s Makom Dizdarom uređuje časopis *Život*, u kojem su tiskani članci koji će mu obilježiti život i karijeru, davši mu status „unutarnjeg emigranta“ (Koroman 1998: 148).

Iako će sam autor kazati da vanjski krajolici i događaji nikada nisu bili presudni u njegovu pjesništvu (usp. Ivanković 2010), moguće je analogno trima životnim fazama definirati tri pjesničke, onako kako to radi Perina Meić (2010: 235, 240): prva faza tako uključuje zbirke *Grad prema sjeveru* (1957) i *Crne naranče* (1965) u kojima se pjesnik fokusira na prostorno-zavičajni krug, ali ostaje u sjeni krugovaša, kako je već Maroević naveo; drugu obilježavaju primjerice zbirke *Knjiga svanuća* (1967), *Sjaj i rana* (1975) te *Izabrane pjesme* (1975) u kojima izgrađuje samosvojni poetičko-metafizički model, i u kojima se vidi preokret u hermetičnijem izrazu te refleksiji o umjetnosti riječi; treća faza metafizička je te, između ostalih, uključuje *Na tom svijetu* (1977), *Dok vlada prah* (1986), *Zeleni se što je bilo* (1989), *Sok od velebilja* (2001). Od kraja sedamdesetih do kraja devedesetih sve je naglašenija svijest o upitnosti samog čina pjevanja te pjesnik inzistira na kratkim lirskim formama, ponekad se približavajući obliku haiku pjesme (ibid: 240). U novijim zbirkama zamjetna je čvrsta kompozicijska konstrukcija, poput zbirke *Sok od velebilja* koja strukturom podsjeća na kalendar ili zodijak s 12 ciklusa naslovljenih prema 12 apostola, ukupno brojeći 52 pjesme (koliko je tjedana u godini). Nadalje, zbirka *Stariji od vremena* (2008) sastoji se od 44-iju pjesama raspoređenih u 10 ciklusa po uzoru na 10 Božjih zapovijedi. Ciklusi pak nedavne zbirke *Ja, putnik* (2014) naslovljeni su po autorovih ranijih 12 zbirkama, dok stihovi posljednje pjesme u zbirci uključuju naslove svih njegovih knjiga.

Ukratko bi se moglo reći da hercegovačka, sarajevska i opet hercegovačka faza uvjetno rečeno korespondiraju sa slojem zavičajne tematike; metafizike i hermetičnosti; te posljednjim slojem čvrste kompozicije.

7. Mikromigracije – Petar Gudelj

Za razliku od Koromana, Gudelj je 35 godina proveo daleko izvan zavičaja te se njegove migracije svode na putanju Podosoje – Imotski – Bihać – Šibenik – Mostar – Sarajevo – Beograd – Baška Voda i Zagreb. Ako su Koromanu ključni geografski impulsi bili Mostar i Sarajevo, navedena Gudeljeva boravišta mogu se i tako promatrati, iako je točnije reći da lirski subjekt (s kojim se autor može poistovjetiti) konstanto lebdi između zavičajnog i univerzalnog vraćajući se ne na spomenute geografske lokacije, već mitske prostore koje nastanjuju Grci, Iliri, Morlaci, Vlaji. U Gudeljevim stihovima

pulsira Mediteran i krš s kojega je potekao, ali njegove teme nisu provincijalne ni usko lokalne. *Genius loci*, odnosno zemljopisno i duhovno okruženje iz kojeg potječe, vidi se i u stilskom sloju Gudeljevih stihova, u kondenziranu izrazu, gotovo oskudici jezika karakterističnoj za krš kojemu pripada, u kojem se riječi ne dijele olako. A kad se raz dijele, one su posvećene, imaju magični prizvuk, poput sljedeće bajalice pod nazivom „Vlkoe“ iz istoimene zbirke (1983, u: Gudelj, 2004: 201), u kojoj je izražena mnemotehnička i ritualna funkcija ponavljanja.

*Neka po mojoj zemlji
zaigra tvoja zemlja*

*Neka po mom jeziku
zaigra tvoj jezik*

*Neka po mojoj krvi
zaigra tvoja krv*

Još je teže nego kod Koromana povući analogiju među životnim i poetskim fazama, jer bez obzira na mjesto boravka, Gudelj ostaje „izvan ikakvih književnosocijalnih, književnoslovnih, književnopolitičkih, ili, pak, književnolukrativnih odnosa“ (Lovrenović 2004: 7), nije član nikakvih udruga, a piše, kako će u mnogim intervjuima napomenuti, za sebe. U stvaranju dugom više desetljeća Gudelj gradi dinamični pjesnički svijet u kojem su mijene moguće, ali ne korespondiraju nužno s (izvan)književnim okolnostima. Razvojni bi se put, prema Schreiber (2005: 7) mogao dijeliti u dvije faze, početnu sa zamjetnom neonadrealističkom podlogom, u kojoj se svakodnevica sakralizira i mitizira (posebno u zbirkama *Ruke, suze i čempresi*, Sarajevo, 1956; *Isus je sam*, Kruševac, 1961; *Pas, psa, psu*, Beograd, 1967. i *Suhozidina*, Beograd, 1974.) te zrelu fazu koja nastupa u 1980-ima. Čvršća kompozicija vidi se tako u knjigama poemama Štit, Mostar, 1979.; *Vlkoe*, Beograd, 1984. te *Hesperidske jabuke*, Beograd, 1986. Njegovu zreliju fazu karakterizira pokušaj prevladavanja prokletstva neraskidivosti zemlje i subjekta što je iz te zemlje iznikao afirmiranjem njihova sjedinjenja u nužnom bratstvu prirode i čovjeka (ibid: 8).

Dok se Koroman selio unutar jedne države, Gudeljeve su migracije složenije i često se u stihovima vidi misaona podloga koja spaja imotsko-hercegovačko-sredozemnu arkadiju s centrom „svetosavko-bizantske kulture i civilizacije“ (Schreiber 2005: 12). U tom kontekstu, valja spomenuti i autorove slikovite izjave da je tijekom beogradskih godina ostao „hrvatskim drvetom na srpskoj zemlji“ (Jahić 2012), a da se s povratkom u domovinu i dalje osjeća kao da je „pao s padobranom“ (Babić 2011).

8. Zaključak

Dvojica spomenutih književnika svakako predstavljaju dodatnu vrijednost hrvatske književnosti. Njihove mikromigracije utjecale su na poetike (u smislu izbora motiva, sklonosti mitizaciji i jezičnoj redukciji, autoironiji, hermetičnosti izraza te čvršćoj kompoziciji), a više na odnos hrvatske književne scene prema njihovu stvaranju. Iako se odnos hrvatskih kritičara i povjesničara književnosti prema hrvatskim autorima koji ne žive na teritoriju Hrvatske promijenio posljednjih godina, kad je riječ o imotsko-hercegovačkom dvojcu, potrebna je njihova potpun(ij)a integracija te reinterpretacija njihovih neupitno vrijednih djela. Ambivalentan odnos vidi se čak i u novije vrijeme. S jedne strane može se primijetiti pomak (te oduševljenje samih autora) prestankom nametnute podjele „na domicilne i dijasporne autore“ (Koroman, 2003: 102), odnosno u tijeku je potpunija integracija očitovana i kroz književne nagrade (između ostalih Goranov vijenac) koje su oba pjesnika dobila kao formalnu potvrdu svojih zasluga. S druge strane, ostaje gorčina nad spoznajom da je izostala pravovremena i odgovarajuća podrška hrvatske književne scene (od kojih je recentniji primjer neuspjelo predlaganje Koromana za Nobelovu nagradu) te da su književna priznanja došla tridesetak godina prekasno, o čemu autoironično piše Petar Gudelj u novijim zbirkama. Dok opusi obaju autora čekaju nekoga pomnijega čitatelja, neospornom ostaje činjenica da se radi o dvama autentičnim pjesničkim glasovima koji su i stihovima i književno-antologijskim radom pridonijeli razvoju hrvatske, ali i susjednih književnosti. U tom su smislu nadišli vrijeme i prostor koji im nisu uvijek bili naklonjeni ni u privatnom ni u profesionalnom životu. Fenomenom istodobne pripadnosti hrvatskoj književnosti i izdvojenosti iz nje Gudelj i Koroman ostaju u međuvremenu i međuprostoru autentičnih književnih praksi.

Literatura

- Babić, Milan. Petar Gudelj: Učio sam od pradjedova i prababa. *Imotske novine – mrežni portal*, 6. siječnja, 2011. URL: <https://imotskenovine.hr/petar-gudelj-uo-sam-od-pradjedova-i-prababa/>. Pristup 20. svibnja 2019.
- Bagić, Krešimir. 2017. *Pogled iz Dubrave*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bajramović, D. Intervju: Petar Gudelj, pjesnik. *Slobodna Bosna, nezavisni informativni portal*, 29. rujna 2012. URL: https://www.slobodnabosna.ba/vijest/2583/interview_petar_gudelj_pjesnik.html. Pristup 21. svibnja 2019.
- Copf, Andrijana. 2014. *Veselko Koroman: Pišem da spoznam sebe, svoje biće...*, URL: <https://ljubuski.net/13019-veselko-koroman-pisem-da-spoznaj-sebe-svoje-bice>. Pristup 20. svibnja 2019.
- Cvitković, Oliver. Veselko Koroman: Ne umrijeti prije vremena, nagledati se neba dok još izlazi sunce. *Večernji list*, 7. svibnja 2017. URL: <https://ljubuski.net/20698-veselko-koroman-ne-umrijeti-prije-vremena-nagledati-se-neba-dok-jos-izlazi-sunce>. Pristup 21. svibnja 2019.
- Fortier, Anne-Marie. 2008. Dijaspورا. U: *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*. [ur. Atkinson, David; Jackson, Peter; Sibley, David; Washbourne, Neil]. Prev. Damjan Lalović. Zagreb: Disput. 237–243.
- Gašparović, Darko. Čitajući Gudelja. *Croatica*, XXXVIII (2014) 58, 91–100. URL: <https://hrcak.srce.hr/130972>. Pristup 19. svibnja 2019.
- Gudelj, Petar. 2004. *Pelazg na mazgi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gudelj, Petar. 2010. Bilješka o ovome izdanju. U: *Duša tilu*. Zagreb: VBZ.
- Hubbard, Phil. 2008. Prostor/mjesto. U: *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*. [ur. Atkinson, David; Jackson, Peter; Sibley, David; Washbourne, Neil]. Prev. Damjan Lalović. Zagreb: Disput. 71–79.
- Ivanković, Željko. 2010. Veselko Koroman, Pred tajnom postojećeg. *Sarajevske Sveske*, 27/28. URL: <http://sveske.ba/en/content/pred-tajnom-postojeceg>. Pristup 21. svibnja 2019.
- Jahić, Ervin. 2012. Strah je magnetno polje u kojem drhte sve moje pjesme. *Poezija – Časopis pjesničke prakse*, 01/02(2012), 35-51. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=118986>. Pristup 21. veljače 2019.
- Jelčić, Dubravko. 1997. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Jergović, Miljenko. 2014. *Veselko Koroman: blagi samac*. URL: <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja-veselko-koroman-blagi-samac/>. Pristup 20. veljače 2019.
- Koroman, Veselko. 1971. *Svjetiljka od trnja*. Sarajevo: Svjetlost.
- Koroman, Veselko. 1996. *Potruga za cjelinom*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Koroman, Veselko. 1998. *Razgovori o književnosti i ostalom*. Zagreb: K. Krešimir.
- Koroman, Veselko. 2001. Literatura o Veselku Koromanu. U: *Kritičari o Veselku Koromanu* [ur. i prir. Šimunović, Pero]. Mostar: Hrvatsko kulturno društvo HUM. 436–456.

- Koroman, Veselko. 2003. Riječ prigodom uručenja Goranova vijenca. U: *Plaćene riječi*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Kozina, Filip. Socrealistička arhitektura i književnost otapanja. Literarizacija prostora i spacijalizacija literature. *Umjetnost riječi*, LV (2011), 34, 163–193. URL: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=160720. Pristup 30. kolovoza 2020.
- Lovrenović, Ivan. 2004. Petar Gudelj ili znanje planine. U: *Pelazg na mazgi* [Petar Gudelj]. Zagreb: Školska knjiga.
- Maroević, Tonko. 1998. *Klik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Maroević, Tonko. 2001. Ganut mogućim. U: *Kritičari o Veselku Koromanu* [ur. i prir. Šimunović, Pero]. Mostar: Hrvatsko kulturno društvo HUM. 378–379.
- Martin, James. 2008. Identitet. U: *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*. [ur. Atkinson, David; Jackson, Peter; Sibley, David; Washbourne, Neil]. Prev. Damjan Lalović. Zagreb: Disput. 135–141.
- Meić, Perina. 2010. *Od riječi do riječi*. Zagreb - Sarajevo: Synopsis.
- Milanja, Cvjetko. 2000. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000*. Zagreb: Zagrebgrafo.
- Opačić, Petar. 2004. Mit i zbilja Petra Gudelja. U: *Pelazg na mazgi* [Petar Gudelj]. Zagreb: Školska knjiga.
- Prosperov Novak, Slobodan. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Split: Marjan tisak.
- Relph, Edward. 1976. *Place and Placelessness*. London: Pion Limited.
- Schreiber Vidović, Tea-Tereza. 2005. *Mitski med riječi*. Split: HKD Napredak.
- Shields, Rob. 1991. *Places on the Margin. Alternative Geographies of Modernity*. London New York: Routledge.
- Soja, Edward W. 1990. *Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London New York: Verso.
- Sorel, Sanjin. 2013. Tradicijski aspekti pjesništva Petra Gudelja. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 25 (1). URL: <https://hrcak.srce.hr/105001>. Pristup 2. ožujka 2019.
- Šicel, Miroslav. 1997. *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šimunović, Pero. 2001. Prolegomena za čitanje kritike o Koromanu. U: *Kritičari o Veselku Koromanu* [ur. i prir. Šimunović, Pero]. Mostar: Hrvatsko kulturno društvo HUM. 5–10.
- Vaupotić, Miroslav. 2001. Otrovnja pastorala Veselka Koromana. U: *Kritičari o Veselku Koromanu* [ur. i prir. Šimunović, Pero]. Mostar: Hrvatsko kulturno društvo HUM. 17–24.
- Vukoja, Frano. Veselko Koroman, kandidat za Nobelovu nagradu. *Večernji list*, 12. srpnja 2018. URL: <https://www.vecernji.ba/kultura/veselko-koroman-kandidat-za-nobelovu-nagradu-1257865>. Pristup 20. veljače 2019.
- URL1: <http://dhk.hr/clanovi-drustva/detaljnije/veselko-koroman>. Pristup 15. veljače 2019.

Petar Gudelj and Veselko Koroman: poets out of time and space?

The paper analyzes the poetics as well as (non)literary circumstances under which two “outsiders” from Croatian literature have created their works: namely Petar Gudelj and Veselko Koroman. Despite their literary and anthological work, for years a disproportion could be seen in terms of quality and quantity of the creation of the two writers and their recognition in the Croatian literary scene. The paper will try to answer the question whether the reasons for this long-term neglecting are to be sought in the writers’ self-generated poetics and the fact that it is hard to find a fellow poet in Croatian literature for both Gudelj and Koroman since they do not belong to any particular aesthetic literary practice; or whether the reasons have a non-literary character, highlighting, on the one hand, their personal choices, the lonely life of the two contemporaries, and on the other hand a cultural-political question concerning the effects of contemporary (micro)migrations (the changes of their places of residence) on their social and literary exile. In an attempt to show the attitude of the Croatian literary scene, and literary historians and critics towards the two writers, we will analyze their presence in the relevant literature as well as characteristics of their (poetic) works which set them aside from the contemporary Croatian writers. The analysis will show how contemporary migrations have influenced the developmental changes in the creation of two authors (the choice of motifs, firm composition, possible poetic reversals). Finally, we will pose an (open) question as to what extent there has come a change in the attitude towards the non-domiciled, tentatively speaking, “diasporic” writers, witnessed among others by the fact that both of them have received poetry awards in Croatia, such as Goranov vijenac.

Keywords: spatialization, “outsiders”, (micro)migrations, “self-generation”, literature abroad, mitization